

Кириченко А. Г.,

Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, м. Кіровоград

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО АСПЕКТУ ВИМОВНОГО АКЦЕНТУ

Стаття присвячена опису методологічних передумов експериментального дослідження комунікативного аспекту вимовного акценту в мовленні носіїв мови. Визначено експеримент як найбільш прийнятний метод вивчення впливу вимовного акценту на фонетичну зрозумілість висловлення, розглянуто основні методологічні передумови організації експериментального дослідження.

Ключові слова: вимовний акцент, фонетична зрозумілість, експеримент, міжмовна комунікація.

Статья посвящена описанию методологических предпосылок экспериментального исследования коммуникативного аспекта произносительного акцента в речи носителей языка. Определено эксперимент как наиболее приемлемый метод изучения влияния произносительного акцента на фонетическую понятность речи, рассмотрено основные методологические предпосылки организации экспериментального исследования.

Ключевые слова: произносительный акцент, фонетическая понятность, межъязыковая коммуникация.

The paper presents the description of methodological grounds for experimental research of the pronunciation accent communicative aspect in non-native speech. The experiment is defined as the most appropriate method for studying the influence of pronunciation accent on intelligibility, methodological grounds for its organization are discussed.

Key words: pronunciation accent, intelligibility, interlanguage communication.

Розповсюдження англійської мови в міжмовному спілкуванні зумовило виникнення різних варіантів англійської як іноземної, які, виявляючи особливості на всіх мовних рівнях, відрізняються один від одного, перш за все, вимовою. Англійське мовлення представників різних мовних спільнот характеризується вимовним акцентом / ВА, що спричинює труднощі декодування повідомлення й висуває на передній план комунікативний аспект міжмовного спілкування, а саме його фонетичну зрозумілість / ФЗ. ФЗ тлумачимо як характеристику комунікації, що забезпечується здатністю комунікантів встановлювати та відтворювати відповідності між звуками та фонемами (фонетико-фонологічні відповідності), що робить можливим впізнавання слова або висловлення.

Фонетична зрозумілість / *intelligibility* мовлення носіїв мови та її залежність від ВА була предметом багатьох досліджень (Jenkins 2000, Munro and Derwing 1995, Derwing and Munro 1997, Kenworthy 1996, Wijngaarden 2001 тощо), проте загальноприйнята методологія вивчення впливу акценту на зрозумілість висловлення наразі відсутня. Тому метою цієї статті є визначення методологічних передумов експериментального дослідження комунікативного аспекту вимовного акценту шляхом узагальнення підходів до дослідження комунікативного аспекту ВА носіїв мови / мовців М2. Виконання поставленої мети передбачає визначення прийнятної методу дослідження та з'ясування методологічних передумов його застосування.

За нашими спостереженнями, в дослідженні впливу вимовного акценту на фонетичну зрозумілість мовлення широко застосовується експеримент, основою якого є науково поставлений дослід з точно врахованими та контрольованими умовами [3, с. 244-245]. Використовуючи визначення експерименту [4, с. 84-85], припускаємо, що експериментальне дослідження дії вимовного акценту на фонетичну зрозумілість висловлення полягає в активному й цілеспрямованому впливі на різні параметри експериментального мовлення шляхом створення штучних чи застосування звичайних умов, необхідних для виявлення властивостей ФЗ мовлення, маркованого іншомовним акцентом.

Експериментальне дослідження впливу вимовного акценту на фонетичну зрозумілість мовлення має низку переваг у порівнянні з іншими методами, оскільки дозволяє контролювати різні параметри ВА: ступінь прояву, фонетичний рівень, характер відхилень тощо. Окрім того, шляхом усунення чи підсилення певних чинників, що впливають на досліджувані явища, можливо вивчити властивості ФЗ з великим рівнем точності. Контрольованість умов у ході спостереження за досліджуванним явищем дозволяє багаторазово відтворювати експеримент та управляти ним [там само].

Аналіз спеціальної літератури дозволяє виокремити такі методологічні компоненти експериментального вивчення фонетичної зрозумілості вимовного акценту: 1) мовний матеріал; 2) спосіб породження експериментального мовлення (*the way of eliciting speech*); 3) умови представлення експериментального мовлення; 4) оцінювання експериментального мовлення. Розглянемо ці компоненти докладніше.

Вибір **мовного матеріалу** експерименту залежить від цілей і завдань конкретних досліджень. Оскільки зрозумілість фонетичних одиниць неможливо дослідити поза контекстом більших одиниць мови, мовними одиницями експериментального матеріалу можуть бути склади, слова, речення та тексти. У дослідженнях ФЗ широко розповсюджена методика використання *складів* структури CVC [12, с. 61-66]. Хоча в іноземних джерелах ці мовні одиниці називають словами без смислу (*nonsense words*), вважаємо коректнішим термін "склад", який, передбачаючи відсутність семантичного компоненту, точніше характеризує природу одиниць мови, використаних у проаналізованих дослідженнях. Методики з використанням складів як основної одиниці мовного матеріалу, виключаючи можливість впізнавання слова, а, отже, і вгадування його фонемного складу, є особливо ефективними для вивчення сегментного рівня фонетичної зрозумілості [там само].

Наступною мовною одиницею, що використовується для дослідження особливостей фонетичної зрозумілості, є *слово*. Деякі методики вивчення ФЗ передбачають залучення фонетично збалансованих списків слів

(phonetically balanced word lists), які складаються з одного складу структури CVC і були відібрані таким чином, що ці списки відображають розподіл певних фонем у мові [8, с. 42].

Окрім цього, для дослідження фонемної складової ФЗ використовують мінімальні пари слів, що дозволяє прослідкувати вплив неправильного відтворення конкретної дистинктивної ознаки фонем на ФЗ [7, с. 200]. Застосування мінімальних пар слів є основою діагностичного тесту римованих слів (Diagnostic Rhyme Test) та модифікованого тесту римованих слів (Modified Rhyme Test), в першому з яких використовується список 96 пар односкладових слів структури CVC, що відрізняються однією фонемою, а в другому – 50 шестислівних рядів [8, с. 44].

Речення як одиниця експериментального матеріалу забезпечує більшу природність мовлення в порівнянні зі словами, що наближає експеримент до реальних умов спілкування. Використовуючи речення для дослідження ФЗ, дослідник має змогу враховувати вплив коартикуляційних процесів, сильних і слабких форм слів, інтонації тощо. Однак, у цьому випадку важко виокремити конкретні сегментні одиниці, що впливають на фонетичну зрозумілість, а також виключити вплив лексико-граматичного контексту.

За нашими спостереженнями, речення є найбільш розповсюдженою одиницею експериментального матеріалу й зустрічається в аналізованих дослідженнях у таких видах: 1) речення зі звичайним змістом [6, с. 1600-1610]; 2) семантично аномальні речення, наприклад: *Your tedious beacon lifted our cab* [10, с. 661]; 3) речення, що передають загальновідомі або спотворені загальновідомі істини, наприклад, *There are twelve months in a year, There are five days in a week* [9, с. 204]. Використання певних типів речень зумовлене метою того чи іншого дослідження, так, встановлення швидкості позитивної чи негативної реакції на третій вид речень дозволив з'ясувати, що адресатам необхідно більше часу на декодування мовлення з вимовним акцентом, ніж звичайного мовлення [там само].

Текст у більшості випадків обирається одиницею експериментального матеріалу, якщо дослідник має на меті встановити загальний рівень вимовного акценту в комплексі його сегментних і суперсегментних ознак. Рівні вимовного акценту та фонетичної зрозумілості в таких випадках визначаються за допомогою різноманітних шкал оцінювання [5, с. 260-264].

Способами породження експериментального мовлення є читання або повторення мовного матеріалу та говоріння [9, с. 202]. Читання й повторення складів, слів, речень чи текстів (квазіспонтанне мовлення [1, с. 87]) є контрольованим породженням мовлення, оскільки дає досліднику змогу отримати зразки мовлення зі задалегідь встановленим фонетичним, лексичним і граматичним матеріалом та змістом. Це дозволяє організувати мовний матеріал відповідно до завдань дослідження, а також забезпечує його незмінний характер, якщо в експерименті бере участь більше, ніж один мовець. Недоліком начитаних зразків експериментального мовлення є певний ступінь їхньої неприродності, викликаній тим, що висловлення не були сформульовані мовцем самостійно [9, с. 202]. Начитані матеріали можуть містити помилки у вимові, викликані недостатньою обізнаністю з лексикою або впливом графічної системи. Погане розуміння контексту спричинює порушення в інтонаційному оформленні мовлення [там само].

Матеріал, отриманий у процесі говоріння, яке не піддається контролю з боку дослідника, отримується шляхом виконання мовцем різноманітних мовленнєвих завдань: опису картинок, розповіді історії за малюнками, відповідей на запитання тощо. Хоча використання спонтанного мовлення дозволяє уникнути неприродності сегментної та просодичної організації мовного матеріалу, воно також зумовлює певні труднощі в дослідженні фонетичної зрозумілості мовлення. Так, лексичні та граматичні помилки в мовленні можуть на підсвідомому рівні впливати на оцінку правильності вимови, а самостійне формулювання мовцем свого висловлення може стати причиною недостатньої кількості реалізацій фонетичних явищ, що є предметом того чи іншого експериментального дослідження [9, с. 203].

Звукові записи зразків іншомовного мовлення підлягають подальшому аналізу за різних умов **представлення**: в незміненому чи видозміненому вигляді. Дослідження без додаткової обробки аудіозаписів спрямовані на вивчення фонетичної зрозумілості міжмовної комунікації в її природному вигляді [6, с. 1600-1610].

Зміна якості аудіоматеріалу здійснюється за допомогою комп'ютерної обробки, яка здебільшого полягає в додаванні маскуючого шуму [12, с. 61-66]. Вимірювання фонетичної зрозумілості висловлення в сприятливих для комунікації умовах, що включають тишу, чіткість вимови, помірний темп мовлення тощо, часто не є ефективними. Результати таких експериментів вказують на незначний вплив вимовного акценту на ФЗ, що суперечить даним, отриманим під час практичних спостережень за реальними процесами спілкування [11, с. 105].

Для точнішого оцінювання фонетичної зрозумілості дослідники вдаються до штучного погіршення якості мовленнєвого сигналу. Оскільки таке погіршення повинно відбуватися в контрольований спосіб, поширеним засобом штучного створення несприятливих умов комунікації є додавання постійного шуму заданої частоти. Фонетична зрозумілість у цьому випадку визначається за допомогою співвідношення "мовлення – шум" (speech-to-noise ratio) [11, с. 106], яке часто використовується в акустичних дослідженнях.

Варто зазначити, що додавання шуму до зразків мовлення здійснювалося в дослідженнях, де аудиторами, які оцінювали рівень зрозумілості мовлення, були носії мови. У сприятливих умовах комунікації їхній високий ступінь володіння мовою та можливість поклатися на контекст могли б зумовити завищені оцінки фонетичної зрозумілості. З огляду на це, цілком виправданим убачається застосування штучного погіршення якості зразків мовлення. Натомість, якщо аудиторами виступають мовці M2, чинником, що значно погіршує сприймання висловлень, маркованих вимовним акцентом, є фонетична система їхньої рідної мови, крізь призму якої неносії мови сприймають іншомовне мовлення. Тому, при вивченні ФЗ комунікації неносіїв мови, вважаємо недоцільним штучне ускладнення умов спілкування за допомогою додавання шуму.

Ще одним видом комп'ютерної обробки зразків експериментального мовлення є штучна фільтрація звукового сигналу, яка, значно погіршуючи якість фонетичних сегментів, робить висловлення схожим на бурмотіння, а відтак незрозумілим. Ця методика дослідження дозволяє з'ясувати залежність сприйняття й оцінки іншомовного мовлення від суперсегментних рис – наголосу, мелодики, темпу й ритму [9, с. 205].

Методи *оцінювання експериментального мовлення* охоплюють аудитивний аналіз іншомовного мовлення та акустичний фонетичний аналіз. Аудитивний аналіз представлений у двох видах: 1) оцінка наївних користувачів англійської мови – аудиторів-інформантів; 2) аналіз аудиторів з лінгвістичною освітою – аудиторів-фонетистів [2, с. 116]. Перший вид не вимагає від аудиторів володіння спеціальними лінгвістичними знаннями й передбачає здебільшого цілісну оцінку зразків іншомовного мовлення за допомогою шкал оцінювання. Іншим видом завдань, що можуть виконувати наївні користувачі англійської мови, є ідентифікація певних слів, фраз чи речень. Другий вид оцінювання експериментального мовлення здійснюється аудитором зі спеціальною лінгвістичною підготовкою в галузі фонетики. Аналізуючи зразки мовлення, аудитор-фонетисти ідентифікують певні фонетичні явища чи дають їм оцінку [9, с. 200].

Завдання, які необхідно виконати аудиторам під час чи після прослуховування зразків експериментального мовлення, охоплюють такі види: 1) оцінка певних параметрів іншомовного мовлення за спеціальними шкалами оцінювання; 2) ідентифікація, фіксація, аналіз, характеристика, опис, оцінка певних фонетичних явищ; 3) мовні завдання, що включають повне чи часткове транскрибування зразків мовлення, або відтворення почутого мовлення графічними засобами мови; 4) мовленнєві завдання, які передбачають заповнення пропусків, виконання тесту множинного вибору, вибір картинки на основі прослуханого мовлення, а також верифікацію зразків мовлення.

Акустичний фонетичний аналіз полягає у вимірюванні кількісних характеристик мовлення – частоти основного тону, формантної частоти, гучності тощо, за допомогою спеціальних комп'ютерних програм [там само].

Таким чином, найбільш доцільним методом дослідження впливу вимовного акценту на фонетичну зрозумілість висловлення є експеримент. Відповідно до цілей та завдань дослідження під час розробки методики експерименту варто враховувати особливості таких його параметрів: 1) *мовного матеріалу*, який може бути представлений складами, словами, реченнями та текстом; 2) *способів породження експериментального мовлення*, що поділяються на спонтанне й квазіспонтанне мовлення; 3) *умов представлення експериментального мовлення*, які охоплюють природні умови та умови, що погіршують якість мовлення; 4) *оцінювання експериментального мовлення*, що відбувається за допомогою аудитивного чи акустичного аналізу.

Література:

1. Валігура О. Р. Методологічні передумови та методика експериментально-фонетичного дослідження інтерферованого мовлення білінгвів / О. Р. Валігура // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – 2009. – № 6. – С. 86-90.
2. Дубовский Ю. А. Анализ интонации усного текста и его составляющих / Ю. А. Дубовский. – Минск : Вышэйшая школа, 1978. – 140 с.
3. Основы научных исследований / под ред. В. И. Крутова, В. В. Попова. – М. : Высшая школа, 1989. – 400 с.
4. Цехмістрова Г. С. Основы научных исследований / Г. С. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2004 – 240 с.
5. Atagi E. Perceptual dimensions of non-native speech / Eriko Atagi, Tessa Bent // Proceedings of the 17th International Congress of Phonetic Sciences. – Hong Kong, 2011. – С. 260-264.
6. Bent T. The interlanguage speech intelligibility benefit / Tessa Bent, Ann R. Bradlow // Journal of the Acoustical Society of America. – 2003. – № 114 (3). – С. 1600-1610.
7. Kluge D. C. Intelligibility of accented speech: The perception of word-final nasals by Dutch and Brazilians / D. C. Kluge, M. S. Reis, D. Nobre-Oliveira, A. S. Rauber // Proceedings of V Jornadas en Tecnología del Habla. – Bilbao: Universidad del País Vasco, 2008. – С. 199-202.
8. Mannell R. H. Natural and synthetic speech intelligibility and quality testing / R. H. Mannell // Aspects of Speech Synthesis Performance. – Sydney : Macquarie University, 1984. – С. 39-61.
9. Munro M. J. Foreign accent and speech intelligibility / Murray J. Munro // Phonology and Second Language Acquisition. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2008. – С. 193-218. – (Studies in Bilingualism: Vol. 36).
10. Smiljanic R. Clear speech intelligibility: Listener and talker effects / R. Smiljanic, A. Bradlow // Proceedings of the XVIth International Congress of Phonetic Sciences. – Saarbrücken, 2007. – С. 661-664.
11. van Wijngaarden S. J. Intelligibility of native and non-native Dutch speech / Sander J. van Wijngaarden // Speech Communication. – 2001. No.35. – С.103-113.
12. van Wijngaarden S. J. Speech intelligibility of native and non-native speech / Sander J. van Wijngaarden // Multi-lingual Interoperability in Speech Technology (MIST). – 1999. – С. 61-66.